

**Гирич І. Українська історія: через ідентичність до держави.
Київ: Українські пропілеї, 2021. 270 с.**

DOI: 10.5281/zenodo.7014907

© Т. Демченко, 2022. CC BY 4.0

Нова книга І. Гирича привертає увагу насамперед своєю багатоплановістю, переважанням концептів над фактами, прагненням не лише продемонструвати нові підходи до аналізу явищ історичної дійсності, діяльності видатних осіб минулого, але й виявити шляхи узгодження колосальної кількості історичного нарративу, що включає джерела, концепції судження й оцінки української історії з наголосом на процеси й події двох останніх сторіч. Головна мета цієї, багато в чому новаторської, книги, як на нас, полягає в тому, щоб виробити внутрішньо несуперечливі засади створення підручників із вітчизняної історії не лише для середньої, але й вищої школи. У незалежній Україні вже маємо декілька позитивних прикладів появи навчальної літератури, науково-популярних книг, що здобули схвальні відгуки громадськості. Нині ж для багатьох людей стає очевидним: якщо ми прагнемо сформувати належну колективну історичну пам'ять, то починати потрібно зі школи. З іншого боку, свідомість школярів та й студентства бомбардують представники ворожої пропаганди через Інтернет, шоу-бізнес, телебачення тощо. Умови гібридної війни вимагають, щоб серйозні вчені, які набули заслуженого авторитету, більше уваги приділяли історичній освіті.

Уже в перших рядках «Передмови» автор лаконічно, але чітко й переконливо виклав свої аргументи щодо потреби перевидання в доповненому й переробленому форматі своїх праць приблизно десятилітньої давнини: «Ми – українці – не звикли ще цінувати власну державу», – констатує він. Однак, «без своєї держави неможливий будь-який цивілізаційний поступ. Національна культура може процвітати лише в національній державі. Державу творить усвідомлена через колективну пам'ять про минуле ідентичність мільйонів» [С. 6]. Приємно відзначити, що подібні підходи поділяють чимало українських патріотів, як, наприклад, В. Севастьянов, який надав матеріальну допомогу у виданні рецензованої книги.

Увесь текст книги розподілений на 4 частини. Якщо стисло, то першу з них відповідно до авторських оцінок можна схарактеризувати як концептуальну, тобто тут переважає розв'язання «теоретико-концептуальних питань»; другу – як аналіз внеску й ролі «українських інтелектуалів» у формування «національної суспільної думки». У цій же частині автор з'ясовує походження та розвінчує деякі живучі міфи, що суттєво викривляють вузлові моменти вітчизняної історії. У останній частині йдеться «про проблемні питання підручників». Доречно доповнюють і поглиблюють наше розуміння теоретичних підвалин уміщені в додатках статті, що стосуються історичних тем, які нині набули особливої актуальності [С. 6–7].

Імовірно, можна було й по-іншому згрупувати матеріал, але, на нашу думку, автор обрав оптимальний шлях для досягнення поставленої мети. У чому її сутність?

Читаючи книгу, рецензентка весь час ловила себе на думці, що їй чи не вперше на решті пощастило прочитати підручник такої високої наукової вартості й водночас цікаво й доступно написаного, за яким не мала змоги ні сама навчатися, ні навчати учнів та й студентів. Важко сказати, чи було це усвідомлене бажання шановного автора створити прототип зразкового підручника, чи так зійшлися зірки, але книга вийшла цікавою не тільки для фахівців. Сподіваємося, що до неї звернуться й шкільні вчителі, й тямущі учні та їхні батьки.

Хоча й прийнято будь-який аналіз розпочинати зі змісту, дозволимо собі відступити від традиції – із «похвального слова» формі. Замість громіздких «параграфів», куди зазвичай втискують силу-силенну фактів, автор обрав невеликі за обсягом, присвячені розкриттю однієї теми глави, зміст яких повністю відповідає заголовку. Прикладом може слугувати походження й донині популярного міфу «про приналежність культурної спадщини князівської Русі-України російській історії. Теорія М. Погодіна» (приблизно сторінка тексту).

* Тут і далі в квадратних дужках поклик на рецензовану працю.

Автор стверджує, що «Ідеологічним завданням М. Погодіна було генетично пов'язати старокиївську культурну спадщину з російським етносом. Для ментальності людини XIX ст. доказом істинності будь-якого положення було доведення більшої давнини того чи іншого народу та його культурних здобутків» [С. 156]. Погляди московського професора та його однодумців справедливо, зі знанням справи, критикував свого часу М. Грушевський, однак міф і тепер перебуває в арсеналі ідеологічної зброї Кремля. В інших, трохи більших за обсягом главах, автор використовує принцип тез. Так, «Советсько-імперська ідеологія та її боротьба з українським історичним світоглядом на ґрунті шкільних підручників» усебічно розкривається як імперське трактування історичного процесу в 24 тезах [С. 172–175]. Подібний метод використаний і в наступній частині для аналізу ідейно-політичних засад світогляду та діяльності діячів національно-визвольного руху, які, хоча й дотримувалися різних поглядів на майбутнє України, але визнавали право її народу на автономію та навіть самостійну державу. У «персоналістських» главах автор аналізує добробок видатних діячів – П. Куліша, В. Антоновича, М. Драгоманова, О. Кониського, О. Барвінського, М. Грушевського, Д. Дорошенка і В. Липинського, Д. Донцова і Р. Бжеського (Млиновецького), О. Бочковського.

Буде доречним наголосити, що І. Гирич серйозно досліджував наукову спадщину та громадсько-політичну діяльність практично всіх названих осіб, готував до друку твори багатьох із них, тобто належним чином обізнаний із поглядами знайомих представників руху. Він – автор книг і ґрунтовних розвідок про багатьох із вищезазваних діячів. Метод застосування тез дає можливість виділити головне в характеристиці, не збільшуючи обсяг тексту на шкоду іншим темам. У главі про М. Грушевського їх 19, ідейно-політичні засади концепції Д. Дорошенка і В. Липинського розкриті у 12 тезах.

Вдало й продумано використаний також ілюстративний матеріал, зазвичай, це – світлини. До них додані пояснення, що посилюють враження від візуальної інформації. Так, уміщуючи фотографію погруддя В. Антоновича, виготовленого в 1890-х рр. на замовлення Одеської громади, автор підкреслює: «За сталінщини опинилося на смітнику» [С. 39]. На одній із наступних світлин зафіксований стан будинку по Гоголівській вулиці, 27 (м. Київ) перед знесенням у 1970-х рр. Саме тут близько 30-ти років мешкав Сергій Єфремов. Жахлива руїна переконливо ілюструє сутність політики радянської влади щодо тих, кого впродовж десятиріч називали «українськими буржуазними націоналістами» [С. 60]. Партноменклатурі мало було згноїти у в'язниці самого академіка, вони намагалися знищити ще й матеріальні сліди його життя в українській столиці.

Утім, емоційно насичених сюжетів у книзі не так уже й багато. Автор значно частіше апелює до розуму читачів, прагне прояснити ситуацію, привернути увагу до тих чи інших проблем історичного минулого, які набули нині особливої актуальності.

Хотілося б докладніше зупинитися на одній із важливих ліній змістовного наповнення рецензованої книги. Вона стосується розкриття провідної теми – формування відчуття національної ідентичності або самоусвідомлення своєї приналежності/тотожності саме з українським народом не тільки в середовищі селян та міських низів, а й в інтелігентних колах. За умов, коли російська влада – байдуже, царська чи радянська – толерувала й усіляко підтримувала малоросійство, це було важким завданням. Відомий англійський політолог Ентоні Сміт у працях останніх десятиліть XX ст. чітко окреслив засади формування ідентичності: «Подолання забуття через нащадків, відновлення колективної гідності через покликання на золоту добу, реалізація братерства через символи, ритуали та церемонії, які прив'язують живих до мертвих і полеглих спільноти – ось головні функції національної ідентичності й націоналізму в сучасному світі, основні причини, чому націоналізм виявився таким живучим, мінливим і незнищеним, незважаючи на всілякі злигодні»¹.

Значна частина сучасних українських вчених визнають правомірність таких підходів. Так, П. Гай-Нижник наголосив, що «в цілому формування загальнонаціональної ідентичності є одним з головних завдань Української держави на сучасному етапі»².

Одна з провідних ідей, яку докладно аналізовано на сторінках рецензованої праці І. Гирича, теж стосується проблеми ідентичності. На матеріалі нариса про нашого земляка Олександра Яковича Кониського (1836–1900) спробуємо схарактеризувати її сутність. І. Гирич підкреслює в постаті письменника й громадського діяча «незламну українськість», «чітку» настанову «на творення культурної відрубності українців від росіян». Автор наголошує, що саме О. Кониський «чітко окреслив межу між українським та російським духовним простором і відтак поставив на міцний ґрунт справу служіння української інтелігенції завданням відродження власного народу, ґрунт, певніший за примарні

¹ Сміт Е. Д. Національна ідентичність. Київ: Основи, 1994. С. 169.

² Гай-Нижник П. Українська національна ідея: соборні чинники та визначальні засади. Трансформація української національної ідеї / Упоряд. О. Доній. Київ: Наш формат, 2019. С. 148.

цілі радикального українства, що силкувалося визволити всі народи Російської імперії...» [С. 130]. Більше того, учений вважає його «першим справжнім українським соборником» [С. 132]. Водночас у книзі не затушоване гостре протистояння О. Кониського та М. Драгоманова: «у питанні державної незалежності України» ці діячі «виступили двома ворогуючими між собою антиподами. М. Драгоманов продовжував традиційну лінію кирило-мефодіївців, ратуючи за федералізацію російської імперії та в широкому сенсі за федерацію усієї Європи. О. Кониський був засадничим самостійником і на федерацію дивився лише як на проміжний засіб для досягнення незалежності». Проте через понад сотню років після відходу обох І. Гирич приходиться до несподіваного висновку: «...важко не побачити, що обидві візії українського поступу – за М. Драгомановим і за О. Кониським – вкупі дають ідеальне бачення українського шляху. Не взаємозаперечення, а взаємодоповнення узгоджувало обидві на позір непримиренні позиції» [С. 132].

Такий де явний, а де окреслений зрозумілим натяком заклик до єдності національних сил заради існування й подальшого розвитку нації та Української держави проходить червоною лінією через усю книгу. На нашу думку, це найцінніший її компонент і гідна основа виховання патріотично налаштованих поколінь. Додамо лише, що Ігор Борисович Гирич презентував рецензовану книгу Чернігівській ОУНБ імені В. Г. Короленка, і, сподіваємося, читачі бібліотеки залюбки її прочитають.

Дата подання: 5 грудня 2021 р.

Дата затвердження до друку: 20 грудня 2021 р.

Цитування за ДСТУ 8302:2015

Демченко, Т. Рецензія : Гирич І. Українська історія: через ідентичність до держави. Київ: Українські пропілеї, 2021. 270 с. *Сіверянський літопис*. 2022. № 2. С. 136–138. DOI: 10.5281/zenodo.7014907.

Цитування за стандартом APA

Demchenko, T. (2022). Retsenziia : Hyrych I. Ukrainska istoriia: cherez identychnist do derzhavy. Kyiv: Ukrainski propylei, 2021. 270 s. [Review : Hyrych I. Ukrainian history: through identity to the state. Kyiv: Ukrainian Propylaea, 2021. 270 p.]. *Siverianskyi litopys – Siverian chronicle*, 2, P. 136–138. DOI: 10.5281/zenodo.7014907.

